

Lễ hội rước cây bông

LÀNG THƯỢNG YÊN

LÊ KIM THUYỀN

1 - "Bông" trong đời sống sinh học cây trồng là biểu tượng của sự đơm hoa, kết trái. Cây bông trong văn hoá là biểu thị ước vọng của một mùa màng bội thu, hứa hẹn một sự no đủ.

Những cây bông trong đời sống văn hoá của cư dân ở Vĩnh Phúc là hình ảnh cụ thể của bông lúa, bông vải, của các loại cây khác nữa thuộc trong hàng "ngũ cốc" - Thức ăn bột chính của con người như: Kê, ngô, đậu các loại. Mọi ước vọng về một cuộc sống có "ăn no - mặc ấm" đều được gửi vào cây bông. Cây bông trở thành một nhu cầu trong sinh hoạt văn hoá tâm linh, đi vào cuộc sống chung của cộng đồng trong lễ hội rước cây bông - Một lễ hội liên quan đến sản xuất nông nghiệp.

Tỉnh Vĩnh Phúc ngày nay, có nhiều hội lễ về cây bông, nghi thức và địa điểm trình diễn hầu hết gắn với đình làng; duy chỉ có một loại hình cây bông nguyên thủy mà điểm diễn lại ở chùa - Đó là lễ hội cây bông ở làng Thượng Yên, với đầy đủ cả 3 yếu tố cấu thành:

- Hội rước cây bông: Nghi thức di chuyển cây bông từ điểm tạo hình đến điểm mở hội lễ;
- Lễ cúng bông: Nghi thức gửi tâm linh cộng đồng, thổi hồn thiêng vào cây bông.
- Hội cướp bông: Tán (phân phát) lộc bông để mọi người cùng được hưởng lộc.

2 - Thôn Thượng Yên, tên nôm là Kẻ Nộc, nay thuộc xã Đồng Thịnh, huyện Lập Thạch, tỉnh Vĩnh Phúc (đời Lê là xã Thượng Phan, huyện Lập Thạch, phủ Tam Đái, đạo Sơn Tây; đời Nguyễn đổi gọi là xã Thượng Yên, thuộc tổng Yên Xá, huyện Lập Thạch, phủ Vĩnh Tường, tỉnh Sơn Tây; từ cuối năm 1899, đất này thuộc về tỉnh Vĩnh Yên).

Lễ hội rước cây bông làng Thượng Yên diễn ra vào ngày 07 tháng Giêng (Âm lịch) hàng năm, ngay tại chùa làng (xưa là "Thiên Phúc tự" nay đổi thành "Hoa Nghiêm tự").

Gọi chung là lễ hội rước cây bông, nhưng trên thực tế, có tới 5 cây bông, với 3 loại "bông" cụ thể được "sử dụng" trong lễ hội:

- *Bông lúa*: Được làm bằng các tua cạo từ vỏ ngoài cây tre non, thành từng sợi tơ, được nhuộm màu vàng bằng màu của nhân quả cây dành dành (màu của hạt lúa chín), một loại cây mọc hoang, làng Thượng Yên có rất nhiều;

- *Bông vải*: Cũng được làm bằng các tua cạo từ cây tre non, để nguyên màu trắng "như bông";

- *Cây đố (đậu)*: Gồm 2 loại quả đậu: Đậu xanh và đậu cả. Đậu xanh làm bằng các thân que nhang đen (loại hương que xe bằng mặt cưa và nhựa cây trám rừng); đậu cả (dân gian gọi là "đố cước") được làm bằng các đoạn ống

Hội rước cây bông làng Thượng Yên (Vĩnh Phúc) - Ảnh: L.K.T

trúc nhỏ như đầu đũa. Trên cây đũa, còn tạo hình các con chim - Chim ăn sâu để bảo vệ cây trồng. Đây là một dàn cảnh biểu thị ý thức tôn trọng thiên nhiên môi trường, về các tác động "thiên địch" trong sinh học.

Làng có 5 xóm, mỗi xóm chịu trách nhiệm dựng một cây bông. Theo đó, 5 cây bông được phân ra cho các xóm làm như sau:

- 4 xóm dựng cây bông gồm: Xóm Trên, xóm Dưới, xóm Dơi và xóm Sậu.

- 1 xóm chuyên dựng cây đũa là xóm Đồi Bằng.

Địa điểm dựng các cây bông là ở xóm đăng cai (xóm được giao làm cây bông). Mọi nguyên vật liệu dựng cây bông mỗi xóm tự lo.

Nguyên vật liệu để làm cây bông gồm có:

- Thân cây bông: Dùng thân cây chuối hột, là một loại chuối nhà, có thân cây cao to, quả to, thẳng, 5 cạnh và có nhiều hạt. Khi dùng, chặt bỏ lá ngọn và thân củ của cây để lấy độ dài thân cây khoảng 4 m làm thân cây bông.

- Phần đế của cây bông được làm bằng cách dùng 3 cọc tre tròn có một đầu vót nhọn cắm vào thân chuối, tạo thành một đế 3 chân vững chắc. Các chân đế bằng cọc tre đều được bọc bằng các khoang giấy tạo thành 5 màu theo màu của ngũ hành.

- Phần ngọn của thân cây bông được làm bằng cách cắm vào phía ngọn của cây chuối một đoạn tre non đã bóc (cạo) thành bông, cuốn vòng giấy ngũ kim, gọi là "cây nôn nường". Trên đỉnh cây nôn nường, cắm một lá cờ hội hình chèo "đuôi nheo".

- Quanh thân trụ cây bông (thân cây chuối) cắm dày đặc các bông lau, bông vải, làm thành một cây bông sặc sỡ.

Riêng cây đũa cắm các rế đũa và hình các con chim sâu.

Để chuẩn bị cho lễ hội sau 3 ngày Tết Nguyên Đán, các xóm đăng cai đã cùng nhau tiến hành việc dựng cây bông để đến chiều ngày mùng 06 (tháng Giêng) thì hoàn tất. Sáng ngày 07, các cây bông, cây đũa được tập trung tại một địa điểm của xóm đăng cai để tiến hành lễ rước. Dẫn đầu đoàn rước là bàn rước thần thời gian, thường gọi là bàn quan

đương niên. Bàn quan đương niên là một cỗ kiệu tự tạo bằng hai đòn tre có dán giấy mầu. Trên kiệu có bài vị đương niên được che bằng một chiếc lọng giấy màu vàng. Trước bài vị đặt bát hương, mâm ngũ quả. Rước kiệu này là 4 thanh niên nam nữ con nhà lương thiện, chưa dựng vợ gả chồng. Năm nào tổ chức rước 5 cây bông thì 2 cây bông được rước đi tiếp sau bàn quan đương niên, tiếp đó là cây đố, rồi tiếp đến 2 cây bông nữa. Năm nào rước 3 cây bông thì sẽ rước 1 cây bông đi tiếp sau bàn quan đương niên, cây đố đi giữa, 1 cây bông đi cuối cùng. Thời gian hành trình từ địa điểm khởi rước về đến chùa vào khoảng 120 phút.

Xưa kia đoàn rước lạng lễ trang nghiêm tiến về chùa. Gần đây, có phường nhạc bát âm đi cùng nên đoàn rước thêm vẻ rộn rã và hoành tráng.

Khi về đến chùa, đoàn rước qua cổng chùa, tiến lên sân chùa, rồi đi một vòng từ Đông sang Tây trước Phật điện, vòng theo chiều "Dương sinh" - Chiều ngược của kim đồng hồ, sau đấy tiến vào giữa sân chùa, trước Phật điện. Lúc này, riêng bàn quan đương niên tiến vào nhà tiền đường, đặt trước Phật điện.

Trong cuộc rước, đông vui nhất là khi các cây bông tiến vào sân chùa. Người trong làng - nam, phụ, lão, ấu cùng người dân các làng xã bạn kéo đến xem hội chật kín cả sân chùa, nét mặt ai cũng rạng rỡ, hồ hởi. Không khí tinh lạng của làng quê miền đồng bằng trung du bỗng trở nên sôi động, rộn rã.

Khi bàn quan đương niên được an vị, các sư tăng (ni) cùng các vãi già trong làng bắt đầu tụng kinh, lễ Phật. Cuối cùng, một vãi già được chọn ra để đọc bài *Mừng cây bông*, nội dung như sau:

Con thưa các cụ ngồi trên.

Để con xuống dưới trông lên con chào.

Dân con tiếng cả nhưng nghèo.

Dụng lên quả phúc trông vào cây bông.

Dân con có hội cây bông.

Hội thì hội lệ nhưng không có gì.

Nhang, hoa, trà, oản trai nghi

Dâng lên cúng Phật, Phật thì chứng cho...

Cùng thời gian này, ở ngoài sân chùa, các vãi còn tổ chức chạy đàn quanh các cây bông,

cây đố. Sau buổi lễ, đến trước giờ tán lộc bông, các trò chơi cổ truyền được mở ra. Tùy theo từng năm mà tổ chức tất cả hoặc chỉ lựa chọn tổ chức một số trò vui sau đây:

- Leo cầu đốt pháo.
- Đu tiên.
- Vật giải.
- Chọi gà.
- Hát chèo.

Khoảng 14 - 15 giờ cùng ngày, sau khi các trò chơi đã vãn, lễ hội chuyển tiếp sang việc tiến hành "phá giải cây bông", còn gọi là "tán lộc bông". Đây là giây phút được mọi người mong chờ nhất.

Sau một hồi chuông chùa dóng dả, là đến thời điểm "tả tơi đi hội". Theo quy định chung, thì chỉ người trong làng mới được vào tán lộc, nhưng trong đám đông hỗn độn, đua nhau tranh giành phần lộc, thì thật khó phân biệt và ngăn cản những người không phải là dân làng cùng chen vào. Ai nấy đều hết sức mình, gắng gỏi tranh giành. Bởi vì ai cũng tin rằng, nếu cướp được nhiều lộc bông, ắt sẽ có nhiều may mắn trong năm. Do đấy, những người cướp được lộc bông thì hỉ hả ra về, nét mặt đầy mãn nguyện.

Phần lộc bông giành được, mỗi người lại chọn cho mình một cách "sử dụng". Có người đặt lên bàn thờ gia tiên cúng lễ, thờ đến hết năm - Xuân sang năm lại mong được có lộc bông mới. Có người cắm lộc bông vào cửa giữa nhà, ngay lối ra vào, với ý được đón mừng lộc xuân. Đa phần thì (mọi người) cùng ủa ra đồng, cắm lộc bông vào các thửa ruộng nhà mình, cầu mong mùa màng sẽ tốt như lộc bông giành được trong hội.

Những người không may, chẳng cướp được bông nào, cũng cố xin cho kỳ được một ré lộc bông, mang về nhà lấy may mắn.

Với những giá trị nhân văn của lễ hội rước cây bông làng Thượng Yên như thế - một giá trị đích thực cả về đời sống tâm linh lẫn cuộc sống đời thường nơi thôn dã, không màu mè, phô trương - lễ hội rước cây bông làng Thượng Yên đã và hẳn sẽ trường tồn cùng cuộc sống ngày một no lành, phát triển của dân làng./.

L.K.T